

POMOGÁTS BÉLA

Ötvenhat és a harmadik út

Egy történelmi évfordulónak mindig számvetésre kell (kellene) készítenie az utókort, ez volna az ünneplés hitelesebb és eredményesebb változata. Emlékművek felavatása, zászlós felvonulások megrendezése, ünnepi beszédek magasan lobogó retorikája még nem elég, számtalan példát tudunk felsorakoztatni a 20. századból, akár a két világháború közötti korszakból, akár a mögöttünk lévő másfél évtizedből (a kommunista uralom négy évtizedéről nem is beszélve!) midőn az ünneplés inkább azt a megfontolást szolgálta, hogy elfedje, mitsem azt, hogy megvilágítsa a nemzeti ünnepek valódi jelentőségét, és leginkább arra irányult, hogy elfojtsa az ünnep igazi üzenetét. Ebben a tekintetben vagyok elégedetlen az ötvenhatos magyar forradalom és nemzeti szabadságharc ünneplése körül szerzett tapasztalataimmal, hiszen nem egyszer kellett szembesülnöm azzal az élménnyel, miszerint a megünnepelt történelmi esemény valóságos természetét, jelentőségét és tanítását elfedte vagy éppen eltorzította az állami protokoll, meg persze az a nem egyszer komikus jelleget öltő huzakodás, amely a politikai szintéren, az egymással versengő pártok között az ünnep értelmezése tekintetében kialakult.

A magyar forradalom és szabadságharc igen sokak véleménye szerint máig sem kapta meg azt a széles körű: társadalmi méretekben hatékony eszmei elismerést és erkölcsi megbecsülést, amelyre történelmi jelentőségének következtében joggal igényt tarthat. Magam is osztom ezt a nézetet, jóllehet tudom, hogy 1956 emlékét külön törvényben örökítette meg a magyar országgyűlés (mi több, ez a törvény volt a demokratikus parlament első határozata), méltó piedesztálra emelte az állami megemlékezés és a politikai retorika. Ötvenhat erkölcsi és politikai örökségének társadalmi birtokbavételét: eleven szellemi és morális erőforrásként történő felhasználását hiányolom. 1956 máig sem vált azzá az eleven hagyománnyá, amelyre biztos társadalmi demokráciát és nemzeti megújítást lehetne építeni.

Máig elmaradt a történések nemzeti-társadalmi „birtokbavétele”, amelyben például a Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő szabadságharcnak a 19. század közepétől része volt, vagy amelyet 1848 forradalma valójában mindig is élvezett. Igen tanulságos az, hogy a magyar iskolásoknak ma sincs teljes és hiteles képe 1956 eseményeiről és törekvéseiről, illetve az, hogy néhány esztendeje egy közvéleménykutatásnak arra a kérdésére, miszerint a megkérdezettek kiket tartanak a nemzeti történelem legnagyobb alakjainak, a forradalom eltiprásában vezető szerepet játszó Kádár János (emlékezetem szerint Mátyás király és Kosuth Lajos társaságában) az első három helyezett között kapott szerepet.

Akik átérték 1956-ot, és résztvevői vagy tanúi voltak az akkori eseményeknek, azok mára szinte csak a saját ötven hatjukra emlékeznek, saját történelmi élményüket szeretnék egyetemes szellemi erőforrásnak tekinteni. A történetírókat pedig 1989-től kezdve

mindmáig kísérti az akkori események aktualizálásának ideológiai-politikai késztetése, mintha a magyar forradalom nem máig érvényes történelmi példa volna, hanem jelen idejű törekvések előzetes igazolása, amelyet mai csoportérdekek szerint lehetne felhasználni és kisajátítani.

Amióta ötvenhat emléke és öröksége – az 1989–1990-es átalakulások érintésére – mint egy óceán alatt alvó vulkán felemelkedett a kényszerű és önkéntes történelmi amnézia fölé, a magyar forradalom ösztönös stratégiájának (ösztönösről beszélek, mert az utca forradalmának, milyen 1956 is volt, programszerű stratégiája nem szokott lenni!) és történelmi karakterének több magyarázata is született. Az értelmezések horizontja nagyjából a „szocialista” forradalom minősítésétől a „polgári” forradalom minőségéig tartó sávot fogja át. (Akadtak kevésbé hiteles és mértéktartó magyarázatok is, amelyek az ötvenhatos forradalmat egyenesen a két világháború közötti politikai és társadalmi rendszer helyreállítási kísérleteként próbálták értelmezni, talán nem meglepő, hogy ezek az értelmezések korábban a hivatalos kádárista propaganda, később a radikális jobboldali áramlatok műhelyeiben jöttek létre – valójában ezektől a magyarázatoktól el is tekinthetünk!). Következésképp nyilvánvaló, hogy az ötvenhatos eseményekre irányuló értelmezéseknek mindig időszzerű ideológiai és politikai üzenetük volt.

A késő kádárista időkből és a rendszerváltozás idején erősen tartotta magát, legalábbis is a saját megújulását kereső magyar baloldalon, az az értelmezés, miszerint az ötvenhatos magyar forradalom (hasonlóan az 1968-as csehszlovák demokratikus kísérlethez és az 1981-es lengyel munkásmozgalomhoz) valójában „szocialista” forradalom volt, sőt tulajdonképpen a huszadik század egyetlen hiteles „szocialista” munkásforradalma, minthogy az orosz 1917-es októberi vagy a magyar 1919-es márciusi bolsevik hatalomátvétel nem forradalom volt, hanem államcsíny, az 1947 utáni közép-európai kommunista rendszerek pedig még kevésbé forradalmi úton jöttek létre, mindenütt a hatalom megszerzésére törekvő kommunista pártok – a szovjet hadsereg és politikai rendőrség hathatós közreműködésével – ragadták magukhoz, nem egy esetben (mint Magyarországon, Lengyelországban és Csehszlovákiában) kíméletlen és erőszakos eszközökkel a kormányzást.

A magyar ötvenhat „szocialista” jellegét hangoztató nézetet leginkább markánsan a magyar forradalom áldozatos munkával tevékenykedő angol krónikása: Bill Lomax képviselte, akinek *Magyarország 1956-ban* című könyve 1976-ban angolul, 1982-ben pedig magyarul jelent meg (ez utóbbi Krassó György fordításában, a párizsi Magyar Füzetek kiadásában). Bill Lomax, a Magyar Nemzetnek adott interjújában, még 1989-ben is ezt a nézetet vallotta, mint mondotta: „Ami 1956-ban történt, az nem szocializmusellenes ellenforradalom volt (...), hanem épp ellenkezőleg, az 56-os események sokkal inkább szocialisták voltak, mint bármi más, ami 1945 óta – vagy az egész évszázadban – Magyarországon történt.”

Ez az igen határozottan baloldali értelmezés természetesen mindinkább elhalványult, már a kilencvenes évek elején, minthogy a „szocializmus” fogalma – a kommunista párturalom bűneinek és felelősségének nyilvános bírálata következtében – jórészt pejoratív vagy legalábbis kétes színezetet kapott, és még a baloldalon sem akadt olyan politikai erő, amely a „demokratikus szocializmus” jelszavát használni vagy definiálni próbálta volna. Hadd érintsem itt egy egészen közeli tapasztalatomat. Néhány hónapja több barátommal együtt, akik annak idején szerepet vállaltak a Mefesz (Magyar Egyetemisták és Főiskolá-

sok Egységes Szövetsége) létrehozásában, majd nyugati emigrációs működtetésében, létrehoztunk egy emlékbizottságot, amely az egyetemista szervezet tevékenységét kívánja megörökíteni. Összegyűjtöttünk néhány dokumentumot (nyilatkozatot, szabályzatot) 1956 novemberéből, decemberéből, és mind nagyobb zavarral tapasztaltuk, hogy ezek a dokumentumok rendre a szocializmus, persze az „igazi” vagy „demokratikus” szocializmus mellett foglaltak állást. Vajon milyen félreértésekre és ellenkezésre kell számítanunk akkor, midőn a szocializmus már csak szitokszóként használatos?

Tapasztalataim szerint, bizonyára ezzel összefüggésben, ötvenhat történelmi jelentőségének és jellegének értelmezése során mindinkább tért nyertek azok a nézetek, amelyek a forradalmi eseményeket egyféle „polgári” értékrend és gazdasági-politikai szisztéma helyreállításának távlatában kívánták látni és elhelyezni. Ez mára azt jelenti, hogy több politikus, illetve (a jelenlegi magyarországi ellenzékhez közeli) politikai elemző 1956-ot mint „polgári” forradalmat határozza meg, mindenekelőtt antikommunista törekvéseit állítja előtérbe, és amellet nyilatkozik, miszerint a magyar forradalom a tőkés gazdasági rend és a nyugat-európai mintájú kapitalista társadalmi berendezkedés helyreállítását vagy életrehozását tekintette stratégiai céljának, és ennyiben valójában az 1989 (és még inkább 2000 után) kialakult hazai társadalmi formációt készítette elő.

Pedig ha pusztán a történelmi tényeket vizsgáljuk, akkor azt kell mondanunk, valószínűleg egyik sarkított megközelítés sem hozhat teljesen hiteles értelmezést. Legalábbis a forradalom legfontosabb törekvéseinek és (ismétlem: ösztönös) stratégiájának megítélésében. A magyar ötvenhat ugyanis alighanem az elméleti-politikai síkon még egyáltalán nem (vagy alig) vizsgált „harmadik utas” forradalmak nagyszabású és hiteles példája volt. Ebben a nemben alighanem az egyedüli. Az úgynevezett „harmadik utas” törekvések és elképzelések mérlegelése nélkül, legalábbis az én (kortársi és résztvevői tapasztalataim nyomán kialakított) véleményem szerint, ötvenhat igazi jellegét és jelentőségét nem is lehet megérteni. Akárhogyan is tanulmányozom az egykori (ötvenhatos) dokumentumokat: az írók, a diákbizottságok, a munkástanácsok iratait, és a forradalmi lapok publicisztikáját, mindenütt és következetesen az „igazi”, a „demokratikus” szocializmus jelszavával és eszményével találkozom.

A szocializmus fogalmát (és hagyományát) éppen ezért mindenképpen el kell választani attól a gazdasági, társadalmi és politikai gyakorlattól, amely a szovjet birodalomban és csatlósállamokban bevezetett rendszer következménye volt. A szovjet elméletet és gyakorlatot, ahogyan ezt Lenin kialakította és Sztálin, valamint utódai megvalósították, ugyanis fényévnvi különbségek választották el a szocializmustól attól az ideájától, amely eredetileg az emberi szabadság és a társadalmi igazságosság pilléreire épült, és amelyet, mondjuk ki nyíltan, először a krisztusi tanítás, majd a keresztény hagyomány, később az európai humanizmus, a felvilágosodás, a francia forradalom eredeti (és nem a jakobinus diktatúra által eltorzított) tanítása, a 19. század romantikus demokratizmusa, majd a 20. század szociáldemokráciája és keresztényszocializmusa hirdetett és képviselt. Ezek a tanítások és mozgalmak élesen szembenálltak azzal az ideológiával és politikai gyakorlattal, amelyet a szovjet berendezkedés létrehozott, miközben éppen a szocializmus eszméjének eredeti értékeit semmisítette meg. (Ahogyan különben a „másik” oldalon a nemzeti szocializmus a klasszikus, 19. századi nemzeti gondolat, a fogalom eredeti értelmében használt nacionalizmus hagyományát diszkreditálta, ennek értékeit pusztította el. A valódi

bal- és a valódi jobboldal definíciója során tehát élesen el kell határolódnunk mind a kommunizmustól, mind a fasizmustól.)

De térjünk vissza az ötvenhatos forradalom politikai örökségének elemzéséhez. Nem tudom, foglalkozott-e ezzel valaki, nekem mindinkább erősödő meggyőződése, hogy az ötvenhatos forradalom leginkább hiteles stratégiai értelmezése Németh László akkori (és persze korábbi) írásaiban található. A „harmadik út” magyar elméletének és stratégiájának kétségkívül ő volt a leginkább tudatos kidolgozója és képviselője. Már jóval az ötvenhatos események előtt, például olyan tanulmányaiban és publicisztikai írásaiban, mint *A magyar élet antinómiái* és a *Töredékek a reformról*, illetve *A minőség forradalma*, a *Nemzeti radikalizmus*, a *Marxizmus és szocializmus* (amelyben különben a szocializmus fogalmi körét leválasztja a marxista ideológiáról), a *Lesz-e reform* vagy a *Sznobok és parasztok* (egész sor más írásában is hivatkozhatom a harmincas–negyvenes évek terméséből, valójában az egész *A minőség forradalma* című gyűjteménynek ez volt az egyik vezető szövege).

Németh László „harmadik útjának” és „minőségiszocializmusának” gondolata arra épült, hogy az individuális érdekek olykor féktelen érvényesítését lehetővé tevő liberális demokrácia és a mindent a kollektívumnak (valójában persze az államnak és az államot kezében tartó pártoligarchiának) alárendelő szocializmus (legyen ez „nemzeti” vagy „nemzetközi”, vagyis szovjet) helyett a társadalompolitikának és a magyar fejlődésnek egy „harmadik utat” kellene találnia, egy „harmadik” társadalompolitikai modellt és stratégiát, amely mintegy egyesíti az egyéni szabadság és a közösségi társadalomépítés értékeit, és össze tudja egyeztetni az individualizmus és a kollektívizmus programjait. Természetesen a „harmadik út” stratégiája nem e két előbbi valamiféle „vegyületét” kínálja fel, hanem egy merőben új megoldást, amelynek lényege talán abban áll, hogy a francia forradalom óta az uralkodó eszmék szerepét betöltő „szabadság” és „egyenlőség” értékeit képes egyesíteni.

A „harmadik út” eszmei alapvetésére vállalkozó tanulmányok közül csak egyet idéznék most, az 1934-ben keltezett *Nemzeti radikalizmus* szövegét, amely a következőkben határozza meg a Németh László által értelmezett szocializmus fogalmát: „Ez a szocializmus elődeitől rend és valóság, állami és emberi változatok magasabbrendű egyensúlyozásában különbözik. Az ember: természet. A társadalmi rend elszabadíthatja ezt a természetet: így keletkezett a liberalizmus bozótja; mértani formákra nyírható: így nyírja fáit kockára a huszadik századi etatizmus; a fák szabadsága és a kert terve közt csak helykijelölő és helyoltalmazó szerepet juttat a kertészszőlőnek: erre az angol-kertészszégre készül az új szocializmus. Ország és táj, nemzeti politika és csoportélet, tervezettség és egyéni kezdeményezés az ő szemében nem ellentétek. Az alárendelt dolgok viszonylagos önkormányzata nélkül sem sejtek és szervezetek, sem tagok és társadalom nem alkothatnak magasabb fajta szerves életet.”

A „harmadik út” elképzeléseket azonban nem lehet pusztán Németh László (vagy általában a magyar népi mozgalom) eszmei és stratégiai törekvéseire leszűkíteni. Valójában mindazok a szellemi áramlatok és politikai csoportok, amelyek a huszadik századi történelem rettenetes tapasztalatainak birtokában kerestek valamilyen lehetséges megoldást és távlatot – szemben a kapitalista világrend fenyegető individualizmusával és a különféle (szovjet és náci) szocializmusok ugyanacsak fenyegető kollektívizmusával –

a „harmadik út” stratégiáját javasolják. Vagyis olyan stratégiát, amely egyaránt tekintettel van a jobboldal és a baloldal hagyományos eszményeire, értékeire, egyeztetni kívánja ezeket, és önálló utat keres az individualista kapitalizmus és a kollektivistá szocializmus között.

Maga Németh László hivatkozik Ortega y Gasset történelembölcseleti értelmű tanulmányaira, továbbá a rangos francia folyóirat: a Nouvelle Revue Française és a német nyelvű Die Tat című állambölcseleti és közgazdasági szemle tevékenységére, és hivatkoznak arra a német közgazdászra és politikai elméletíróra, tudniillik Wilhelm Röpkére is, akitől Németh is tanult, és akinek *A harmadik út* című könyve (amely 1943-ban a kereszténydemokrata Barankovics István bevezetőjével magyarul is megjelent) magát a „harmadik út” fogalmát felvetette. Röpké különben könyvében össze is foglalja a „harmadik utas” gondolat előzményeit, és ennek során például Sigmondira, Proudhonra, Chestertonra, Borgesere, sőt Thomas Mannra, közöttük több keresztényszocialista gondolkodóra is hivatkozik.

A „harmadik utas” stratégiának a magyar gondolkodásban természetesen nem csak Németh László és nem csak a népi mozgalom volt a kezdeményezője, hanem például számos polgári liberális, szociáldemokrata vagy a keresztény megújhódáson fáradozó vallásos gondolkodó is. Mondjak neveket? Például Jászi Oszkár (aki maga a nem-marxista szocializmus és a liberális demokrácia stratégiájának egyeztetésében látta a megvalósítandó gyakorlatot), Babits Mihályra, Hamvas Bélára, a szociáldemokrata Kéthy Annára, a katolikus Sík Sándorra és Barankovics Istvánra a református Ravasz Lászlóra és a magyar szellemi élet még nagyon sok más képviselőjére gondolok. Valójában a harmincas–negyvenes évek szellemi és politikai reformmozgalmai – a polgári radikálisok, a keresztény reformerek, a népi írók, a szociáldemokraták – ennek a „harmadik utas” stratégiának az igen széles sávjában helyezkedtek el.

Valójában ez a „harmadik utas” stratégia szabta meg a kisebbségi magyar közélet igen befolyásos szellemi áramlatainak politikai filozófiáját is. Ezek a – többnyire a magyar népi mozgalommal rokon „parasztdemokráciát” hirdető vagy a keresztény megújhódás szolgálatában álló mozgalmak – egyformán elutasították az egyéni érdeket mindennel szemben érvényesíteni kívánó kapitalista berendezkedést és a diktatórikus kollektívizmust érvényesíteni kívánó szélsőbaloldali és szélsőjobboldali áramlatokat. Olyan erdélyi írókra és közéleti személyiségekre gondolok többek között, mint Kós Károly és Tamási Áron vagy éppen Márton Áron katolikus és Makkai Sándor református püspökök. Valójában az a szellemi stratégia, amelyet az erdélyi magyar irodalom, például a marosvécsi Helikon közönsége hirdetett, a „harmadik utas” törekvésekkel állott szoros rokonságban.

Van azután ennek a magyar „harmadik útnak” egy hozzánk történelmi tekintetben igen közel álló szellemi példája és öröksége is. Természetesen az ötven esztendeje lezajlott magyar forradalomra gondolok. Talán nem kell különösebb apparátussal bizonyítani, hogy a magyar ötvenhat résztvevői, ha tömeges manifesztációkon és a fegyveres harcok kívül eszméik kinyilvánítása révén is artikulálták törekvéseiket: „stratégiájukat”, maguk is egyszerre és egymással egybeforrasztva hirdettek és képviseltek „klasszikus” módon jobboldali és „klasszikus” módon baloldali eszményeket és értékeket. Az egyik oldalon például a nemzeti függetlenség és identitás helyreállításának szükségességét, a másik oldalon a társadalmi igazságosság és egyenlőség (egyenjogúság) követelményét.

Ötvenhatnak igen sok olyan dokumentuma van, amellyel igen könnyű bizonyítani, hogy a forradalom résztvevőitől és eszmehordozóitól nem volt idegen valamiféle „demokratikus szocializmus” gondolat. Nemcsak írók és politikai gondolkodók, többek között Németh László, Tamási Áron, Déry Tibor és Bibó István nyilatkozatai tanúsítják ezt, hanem a forradalmi átalakulás mellett fellépő és a forradalmi küzdelmek „derékhadát” alkotó egyetemi hallgatók és munkásfiatalok, valamint a „pesti srácok” érzelmei, illetve a forradalom szervezeti erejét adó munkástanácsok, „forradalmi bizottmányok”, főiskolai és értelmiségi szervezetek megnyilvánulásai is. Mindebből egész kötetre valót lehetne összeállítani.

Ezúttal csupán két, mondhatnám így: történelmi jelentőségű szöveget idéznék fel. Az egyik természetesen Németh Lászlótól való, az Új Magyarországnban (a Petőfi Párt, azaz a Nemzeti Parasztpárt lapjában) 1956. november 2-án megjelent *Pártok és egység* című írásra gondolok. „A magyar nép klasszikus művekben testet öltő vágya azt diktálja – jelenti ki Németh –, hogy a szocializmus elvéhez ragaszkodjunk. Nem ismerek olyan magyar író, gondolkozót, aki a szocializmusnak ellensége lett volna. A vita inkább akörül volt, hogy szocializmusunk a külföldi patronok hű másolása legyen-e vagy az általános elveknek a magyar természethez, gazdasági helyzetéhez idomuló alkalmazása. A vita most eldőlt, eldöntötte a meg nem kért nemzet. De a döntés nem a szocializmus, csak annak tőlünk idegen formája ellen történt.” Ehhez aztán még a következőket teszi hozzá: „Éppen ezért fontosnak tartom, hogy a kormánykoalíció pártjai, de lehetőleg minden párt, közös nyilatkozatot adjon ki, amelyben a szocializmus néhány nagy elve mellett, mint a gyárak állami kézben tartása, bizonyos alacsony (20–40) holdszám fölötti birtokok vissza nem adása, hitet tennének. Nagyon szép lenne, ha néhány olyan elvben is megegyezhetnénk, amely a szocializmus sajátos helyi jellegét is hangsúlyozhatná, mint pl. a munkásság részesedésének kimondása az ipari és kereskedelmi vállalatok vezetésében és jövedelmében, vagy a laza, önkéntes, hegyközségszerű szövetkezetek támogatása. A pártok külön célja, feladata ezen a közösen elismert, nem nagyszámú elven túl kezdődne, s az általuk képviselt társadalmi csoportok külön érdekeiben gyökerezne.”

A másik történelmi dokumentum Tamási Áron tolla nyomán született, a Magyar Írók Szövetségének 1956. december 28-án tartott közgyűlésén elfogadott *Gond és hitvallás* című közös nyilatkozatról van szó. Ez a következőket állapítja meg: „Hitünkben és népünk ismeretében mindenkit óvunk attól a téves ítélettől, hogy szovjet fegyverek nélkül a szocializmus vívmányait kiirtotta volna a forradalom. Tudjuk, hogy nem. Mert a munkásosztály, a parasztság és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokráciának és a társadalmi szocializmus vívmányainak, melyeket nem elsorvasztani akart, hanem élővé tenni inkább. Élővé tenni, azaz a maga testéhez szabni és nemzeti hagyományaink szellemével is megtölteni.” Gondolom, nyilvánvaló, hogy mindkét történelmi értékű nyilatkozat *nem* a szovjet mintájú szocializmus (a bolsevik típusú kommunizmus), hanem a „harmadik úton” elérhető valódi igazságos társadalom: a „demokratikus szocializmus” mellett tett hitet.

A magyar forradalom nem a kapitalista gazdasági rend és még kevésbé az 1945-öt megelőző politikai rendszer restaurációjára törekedett, és természetesen nem az elvesztett javainak visszaszerzésére törekvő nagypolgárság, legfeljebb a polgárosulni kívánó nemzet forradalma volt. Azokat a polgári nosztalgiákat és ambíciókat, melyek a gyorsan szaporodó politikai pártokban megjelentek, nem kevés gyanakvással figyelték a forradal-

mat kezdeményező és a szovjet invázióval szemben szabadságharcot vívó csoportok és rétegek: az egyetemi hallgatók, a munkásfiatalok, a népi értelmiségiek – a „pesti srácok” is.

Ötvenhat, amellett, hogy mindenekelőtt természetesen el akarta kergetni a népen élősködő kommunista pártelitet és helyre akarta állítani a nemzeti függetlenséget, nem szándékozott a két világháború közötti kapitalista berendezkedést helyreállítani. Még Mindszenty József hercegprímás is „osztály nélküli társadalomról”, a „szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdonról” beszélt. Mára természetesen Mindszenty érvelését is lehet korszerűtlennek tekinteni, csodálónak, híveinek nagy része talán el sem olvasta ezt az ötvenhatos nyilatkozatát. Mint ahogy a magyar ötvenhat „harmadik utas” demokratikus szocializmusának vágyképe fölött is, úgy tetszik, régen eljárt az idő, és mostanában magának a „harmadik útnak” az eszméjét is a lesajnált vagy egyenesen megvetett társadalomjavító illúziók világába utalta a politikai közgondolkodás, a szocialista párti közgondolkodás is. Pedig a magyar ötvenhatot valójában leginkább a „harmadik utas” reformideológia felől lehet igazán megérteni. Ha ötvenhat teljes igazságát kívánjuk felszínre hozni, fel kell tárnunk ennek a „harmadik utas” eszmének a hagyományait.

